

ИНТЕРЕСИ КОЈИ ОПРЕДЕЉУЈУ АНГАЖОВАЊЕ НОРВЕШКЕ У РЕФОРМИ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ – ОБЈАШЊЕЊЕ СА СТАНОВИШТА НЕОРЕАЛИЗМА И НЕОЛИБЕРАЛИЗМА*

Саша Д. Нешић
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Након демократских промена у Србији 2000. године, реформа сектора безбедности наметнула се као један од приоритета Владе Србије. Војска Србије (тада Војска Југославије) била је оптерећена наслеђем дешавања у региону. Имала је вишак персонала, наоружања и војне опреме и није била спремна да се суочи са савременим изазовима и претњама. Норвешка је била међу првим државама које су препознале да је Србији неопходна помоћ да спроведе потребне реформе, и да спољни актери треба да имају значајну улогу у реформи Војске Србије.

Међутим, државе донатори се не ангажују у процесима реформе безбедности из само алтруистичких разлога. Државе су организације и, као и све организације, имају своје циљеве и интересе. Оне очекују одређену добит као резултат својих акција. Овај рад управо настоји да објасни који су то интереси који опредељују ангажовање донатора у процесима реформи војске.

Кроз три анализе (концептуалну, теоријску и емпиријску) рад се фокусира на државе донаторе, конкретно Норвешку, и даје могући одговор на питање: „Како се може објаснити ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије?“. С обзиром на то да се процес реформе војске може посматрати као војна и политичка интеракција између држава донатора и држава примаоца, одговор на ово питање тражи се у оквирима савремених теорија међународних односа – неореализма и неолиберализма.

Кључне речи: *реформа војске/сектора безбедности, норвешки спољнополитички интереси, неореализам, неолиберализам*

Увод

У протеклом периоду Норвешка је, у односу на своје капацитете, највећи донатор Србије, а Министарство одбране те земље један од највећих донатора наше војске [...] Норвешка нас је до сада помогла са око 20 милиона евра. (МО Републике Србије, 2011).

* Овај рад је резултат истраживања спроведеног током мастер студија аутора Нешић Д. Саше на Колеџу одбране Универзитета у Ослу. Детаљни резултати истраживања доступни су под називом „Explaining Norway's Engagement in Serbian Defense Reform, 2006-2010“ на http://idjeneste.nb.no/URN:NBN:no-bibsys_brage_18071.

Када српски држављанин, обичан радник или земљорадник, прочита ову изјаву министра одбране Републике Србије, Драгана Шутановца, из новембра 2011. године, могао би помислити: „Двадесет милиона евра! Па то је одлично. Оружане снаге моје земље ће бити јаче и под демократском контролом. Моја земља и ја ћемо бити сигурнији. Штавише, Влада Србије не мора да троши своја ограничена средства на ову област. Уместо тога Влада може да одвоји део средстава за побољшање мог животног стандарда, или да изгради ново обданиште, или болницу, а можда и да изгради савремени пут до мог села. Хвала Норвешкој!“. Истовремено, његов комшија ће, вероватно, размишљати: „Зашто би било која земља поклонила другој земљи 20 милиона евра? Ту мора да има нешто што се крије од нас обичних грађана! Ко зна шта Норвешка добија тиме и колико ће она зарадити?!“.

Али, уколико норвешки риболовац са далеког севера прочита ову изјаву, могао би се запитати, а можда и поставити питање Влади Норвешке: „Зашто је новац од пореза који ја плаћам завршио у земљи на другом крају континента? Могао бих разумети да је новац потрошен на хуманитарну помоћ. Али не, 20 милиона евра је утрошено да се изгради војска стране државе. Новац који је могао бити употребљен да се унапреди заштита животне средине, за медицинска истраживања неизлечивих болести или за нови асфалтни пут до мог села. Шта ја добијам тиме? Шта тиме добија Норвешка?“

Вероватно није прикладно постављати питања о односима између држава са становишта појединаца, али питање остаје: зашто је Норвешка, или било која друга држава, заинтересована да се ангажује у реформи војске стране државе?¹ Зашто је Влада Норвешке вољна и спремна да потроши део својих, такође ограничених средстава, на реформу Војске Србије?

Петог октобра 2000. године, након скоро пет деценија социјализма и деценије владавине режима Слободана Милошевића, дошло је до демократских промена у Србији. Услед тога, реформа сектора безбедности наметнула се као приоритет за нову српску администрацију. Године након распада СФРЈ оставиле су негативно наслеђе на Војску Србије (тада Војска Југославије), оптерећену дешавањима у бившој Југославији и на сопственој територији. Поред одржавања огромне и застареле војне структуре и система менаџмента људских ресурса, Војска је била у „хладноратовском режиму“ функционисања, неспремна да се суочи са модерним изазовима и претњама.

С обзиром на то да је највећа држава на Западном Балкану, са „високим улозима у већини суседних држава“² (Watkins, 2010: 15), Србија је сматрана пресудном за безбедност и развој у региону. Географска позиција Србије на границама ЕУ и НАТО, као и њен значај за стабилност у региону, утицали су на државе донаторе³ да се ангажују у реформи сектора безбедности, а Норвешка је међу првима препознала да би спољни актери требало да имају значајну улогу у том процесу.

Међутим, донатори се не ангажују у процесима реформе војске, па тако ни у процесу реформе Војске Србије, из само алтруистичких разлога. Државе су организације и, као и

¹ Појам *реформа војске* у овом раду шири је појам од реформе оружаних формација и еквивалент је енглеском изразу *defense reform*. Концепти реформе војске и реформе сектора безбедности детаљније су анализирани и презентовани под насловом „Реформа војске – концептуално појашњење“.

² Превод аутора.

³ Термини *држава донатор* и *донатор* у овом раду се користе да укажу на државе које пружају помоћ држави која спроводи реформу војске/сектора безбедности.

све организације, имају своје циљеве и интересе. Оне очекују неку корист као резултат свог деловања. Овај рад управо настоји да одговори на напред постављена питања. Рад се фокусира на државе донаторе, конкретно – Норвешку, и бави се могућим објашњењима за њихово ангажовање у процесима реформе војске, настојећи да одговори на питање: „Како се може објаснити ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије?“. С обзиром на то да се процес реформе војске може посматрати као војна и политичка интеракција између држава донатора и држава прималаца⁴, одговор на ово питање тражи се у оквирима савремених теорија међународних односа – неореализма и неолиберализма.

Ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије изабрано је за студију случаја, јер се традиционално сматра, а нарочито међу самим Норвежанима, да је норвешка спољна политика базирана на идеалистичким приступима и пракси, нарочито у односима ка земљама у транзицији.

Истраживање је усмерено на разумевање доприноса Норвешке реформи Војске Србије и заснива се на перспективама и субјективним мишљењима учесника у реформским процесима. Рад представља телеолошко објашњење проблема. Оваква објашњења увек укључују премису која говори о циљевима актера, а истраживач претпоставља да актери размишљају рационално, и ставља резонување актера у контекст њихових акција (Gilje & Grimen, 1993: 115). Другим речима, ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије објашњено је кроз ефекте и добитке које је Норвешка очекивала од тог ангажовања.

Норвешка доприноси реформи Војске Србије на два начина – кроз пројекте Министарства одбране (МО) и пројекте Министарства спољних послова (МСП) и оба актера су субјекти истраживања. Ипак, државе се у овом раду посматрају као јединствени актери који рационално разматрају опције, доносе одлуке и делују, како би максимизирали своје добити. Другим речима, рад не укључује утицаје које бирократија, врста владавине, односи између влада и интересних група, као и размишљања и уверења појединачних доносиоца одлука имају на акције државе. Стога, активности ова два министарства нису истраживана засебно и они се једноставно означавају као „Норвешка“ или „Влада Норвешке“.

Рад чине три анализе: прва има фокус на сам концепт реформе војске; друга, теоријска анализа има циљ да објасни ангажовање држава на међународној сцени у светлу теорије међународних односа и, коначно, емпиријска анализа која кроз студију случаја трага за објашњењем интереса који опредељују ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије.

Реформа војске – концептуално појашњење

На путу ка изградњи модерног друштва и демократије, земљама у транзицији често је неопходна помоћ развијених земаља са стабилном демократијом. Помоћ је потребна у широком спектру области развоја, али се безбедност, као изузетно ком-

⁴ Термин *држава прималац* у овом раду указује на државе које спроводе реформу сопственог сектора безбедности/војске. И поред тога што неки аутори и институције (као на пример ОЕЦД) користе термин *земље у развоју*, ја користим термин *држава прималац*, јер се на Србију може гледати као на земљу у транзицији, али не и као на земљу у развоју.

плексна појава, посебно издваја. Донација опреме или финансијска помоћ нису доволне, нити једноставно објашњење како је сектор безбедности организован у другим државама. Потребна је примена свеобухватног и систематског приступа који обухвата разне дисциплине и покрива више различитих области. Ово сазнање довело је до развоја концепта реформе сектора безбедности, а у оквиру њега – реформе војске. Али, шта је реформа војске? Који су њени циљеви? Да ли је, и због чега, она заиста значајна за свеукупни развој?

Реформа војске само је једна од „подреформи“ које су, или би требале бити, тесно повезане у системски свеобухватну реформу сектора безбедности. Веома је тешко представити концепт реформе војске без разумевања ширег концепта реформе сектора безбедности.

Реформа сектора безбедности је релативно нови концепт који се у политичким и академским круговима појавио 1990-тих. И поред тога што су ауторитативне и постконфликтне државе постојале и пре краја хладног рата и на другим континентима, изгледа да су „окидач“ за развој овог концепта били крај хладног рата (који је донео настајања земаља централне и источне Европе да одбаце наслеђе комунизма и ауторитативних режима, те да се (поново) прикључе Западном друштву) и избијање сукоба на Балкану који је узроковао појаву нових, постконфликтних држава. Убрзо након распада Источног блока и Југославије, међународној заједници је постало јасно да сектор безбедности и посебно оружане снаге играју значајну улогу у развоју и демократизацији земаља у транзицији. Главно питање било је како наоружане субјекте друштва, који су кроз историју често били политизовани и коришћени као инструмент ауторитативне контроле, субјекте који су имали значајну улогу у домаћој политици и били повезани са старим режимима, и који су често били „свет за себе унутар државе“, са сопственим ланцима командовања, одговорностима и бирократским нормама, подвести под цивилну, демократску контролу (Edmunds, 2003).

Истраживачи који се баве концептом реформе сектора безбедности слажу се у једној ствари – не постоји универзално прихватљива дефиниција или сет дефиниција реформе сектора безбедности. Неслагања у вези са дефиницијом појављују се из неколико разлога. Као прво, теоријски приступ реформи сектора безбедности заснован је на дебатама у многим пољима, укључујући развој, безбедност и цивилно-војне односе. Овај термин користе теоретичари, политичари, војници, међународне, као и невладине организације и други и сви га користе на различите начине. Друго, свака држава има себи својствено безбедносно окружење, свој специфични национални и политички контекст, те се процес реформе сектора безбедности разликује од случаја до случаја (Radoman, 2008: 9). И, као треће, контроверзно је чак и питање које организације чине сектор безбедности и колико уско или широко треба посматрати реформу овог сектора (Edmunds, 2007: 22).

Генерално, може се рећи да сектор безбедности чине организације и институције које се баве питањима безбедности. Уколико те организације и институције не пружају безбедност на ефикасан и ефективан начин, и/или ако су оне саме извор несигурности, сектор безбедности је дисфункционалан.⁵ Такав, дисфункционалан

⁵ Термин ефикасан у овом раду подразумева: опремљен и способан за деловање, док термин ефикасан значи деловати са минимумом трошкова, губитака и непотребних напора.

сектор је управо питање којим се бави реформа сектора безбедности, а активности које се спроводе усмерене су, у основи, на пружање ефикасне и ефективне безбедности. Међутим, није довољно да је држава безбедна. Ауторитативни режими такође теже да обезбеде безбедност државе, а неки од њих то раде веома успешно. Безбедност од спољних претњи не значи нужно и безбедност унутар државе – безбедност за становништво. Безбедност у модерном друштву мора да буде пружена на одговарајући начин, у оквирима демократске владавине.

Дакле, реформа сектора безбедности тиче се *„пужања безбедности унутар државе на ефикасан и ефективан начин и у оквирима демократске цивилне контроле“*.⁶ (Edmunds, 2003: 12).

Овако дефинисана реформа сектора безбедности садржи два кључна нормативна критеријума. То су развој институционалног безбедносног оквира и смањење недостатака у контроли сектора успостављањем демократске цивилне контроле, као и развој ефикасног и ефективног сектора безбедности. Веома важно питање је ко „поставља“ критеријуме. Овде земље и институције Запада могу бити од посебног значаја. Ипак, ма како добро су постављени критеријуми, процес реформе не може бити успешан без посвећености стране која спроводи реформу (OECD DAC, 2005: 34).

Најмоћнији безбедносни актер са централном улогом у безбедности државе је војска. Али, она такође може бити извор несигурности у земљама у транзицији. Војске су коришћене за сузбијање опозиције и заштиту ауторитативних режима. У неким случајевима војска може бити запостављена, уколико је процењено да је полиција или неки други безбедносни актер бољи „заштитник режима“.

Услед своје централне позиције, услови у војсци могу утицати на процесе реформе других актера, и позитивно и негативно. „Уколико војска није субјект демократске контроле, мала је вероватноћа да ће то бити и друге безбедносне снаге“⁷ (DCAF, 2009: 4). Стога, реформа војске је веома важна за свеукупни развој и има значајну улогу у областима демократизације, економског развоја и превенције конфликта (Edmunds, 2003: 13–15).

Уколико начинимо аналогију са дефиницијом реформе сектора безбедности, реформу војске можемо посматрати као *„координирану серију акција усмерених ка унапређењу ефикасности и ефективности војске државе“*⁸ (DCAF, 2009: 1).

И поред тога што се, као и реформа сектора безбедности, реформа војске разликује од случаја до случаја, могу се препознати два главна циља: (i) развој јавног надзора и демократске контроле над одбрамбеном политиком и војском и (ii) реструктурирање или изградња способне и професионалне војске (OECD DAC, 2007).

Реформа војске је дуготрајан процес и тешко је дефинисати рок за завршетак. Војска се мора непрестано прилагођавати изменама безбедносног окружења и новим претњама. Штавише, то је процес који мора да реализује организација која не може „узети паузу“ од обављања свакодневних активности, пре свега обезбеђења безбедности, само да би спровела реформу. Процес реформе војске је као процес изградње моста који је у употреби (Magnum & Craven, 2010: 6).

⁶ Превод аутора.

⁷ Превод аутора.

⁸ Превод аутора.

Области ангажовања и активности држава донатора

Помоћ коју пружају донатори треба да буде усмерена на остварење два циља реформе војске. Поред тога, реформа војске је само један део шире реформе сектора безбедности и свеукупног развоја друштва. Те активности донатора морају бити у складу са активностима у другим областима развоја. Према томе, помоћ држава донатора може бити груписана у следеће области: (а) јачање цивилне, демократске контроле; (б) јачање способности и професионализација војске и (в) интеграција реформе војске са другим развојним активностима.

Помоћ у јачању демократске цивилне контроле. Јачање законодавних и извршних капацитета за адекватан надзор и контролу једна је од најважнијих активности реформе војске и то је приоритетна област развојне помоћи (OECD DAC, 2005: 39). У неким случајевима ангажовање у овој области подразумева изградњу институција од самог почетка, као на пример у Црној Гори након осамостаљења 2006. године. У другим случајевима законски оквири већ постоје, институције и парламентарна тела су формирана, али често без потребне стручности по питањима одбране и без потребних капацитета за надгледање и контролу.

Помоћ донатора у овој области огледа се, поред осталог, у ангажовању експерата ради консултација, трансферу знања, финансијској помоћи и донацијама опреме. Управо су консултације са експертима из држава донатора активност која се прожима кроз скоро сваки сегмент процеса реформе војске и која чини срж ангажовања донатора. Експерти из држава донатора могу помоћи промоцијом дијалога између цивилног друштва и војске ради постизања договора о циљевима, начинима реализације и средствима потребним за успешну реализацију реформе. Они, такође, могу подржавати едукативне програме и могу помоћи релевантним актерима да разјасне принципе и циљеве реформе војске. Јако је важно имати на уму да експерти држава донатора не доносе готово решење; они дају своје мишљење и на основу искустава из учешћа у сличним процесима дају препоруке за деловање ради постизања циљева.

Помоћ у јачању способности и професионализацији војске. Изградња способне и професионалне војске други је циљ реформе војске. Професионализација у контексту реформе војске односи се на изградњу војне силе којој држава јасно дефинише улогу и која је структурирана и у стању да испуни захтеве органа власти на ефективан и ефикасан начин (Edmunds, 2003: 14). Мере у овој области могу обухватати, поред осталог: подршку едукацији војног персонала, помоћ у реформи система војног школства, тренинг и едукацију ради учешћа у мировним операцијама (UD & FD, 2010: 3).

Помоћ донатора у свим наведеним областима води ка променама у још једној области – *интероперабилности*. У контексту реформе одбране, интероперабилност подразумева интероперабилност „код куће“ и интероперабилност „споља“. То подразумева развој војске чији дизајн, структура и обученост људства омогућавају успешно ангажовање заједно са другим актерима сектора безбедности у држави, као и ангажовање са другим оружаним снагама у мултинационалним операцијама (OECD DAC, 2007: 126). Донатори могу пружити помоћ у развоју процеса оперативног планирања; развоју и организацији курсева страних језика, као и курсева правила ангажовања и оперативних процедура; донацијама опреме, као и помоћ у организацији обуке људства и јединица за учешће у мултинационалним операцијама.

Поред тога, обучени појединци, тимови или читаве јединице држава прималаца могу бити укључени у вежбе које организују државе донатори. Међутим, можда најбољи начин за развој интероперабилности „споља“ је ангажовање појединаца и јединица из држава прималаца у оквиру мировних контингената донатора. На тај начин, официри и војници држава прималаца директно су изложени нормама и оперативним процедурама које се користе у операцијама и могу да пренесу своја искуства колегама у земљи. *Интеграција реформе војске са другим развојним активностима*. Војска има значајну улогу у развоју и демократизацији и њена реформа мора бити један део свеукупног развоја друштва. Чак и успешна реформа војске може изазвати негативне социјалне и економске промене у друштву (DCAF, 2009: 4). На пример, војске држава које су до недавно учествовале у ратовима, често имају вишак персонала, професионалних официра и подофицира и неопходно је смањење бројног стања⁹. Међутим, није довољно кроз регулативу омогућити (или приморати на) превремено пензионисање или отпуст из службе. Смањење бројног стања оружаних снага може смањити оптерећење буџета одбране, али истовремено пребацује трошкове на друге делове буџета (на пример, социјална давања) и изазива социјалне и економске промене у локалним заједницама. Смањење броја војног персонала може довести до пораста незапослености и бити један од узрочника економске рецесије. НАТО процењује да је до 2009. године у Југоисточној Европи укинута око 175.000 радних места у оружаним снагама (DCAF, 2009: 4). Поред тога, због војних вештина које поседују, бивши војни персонал могу ангажовати криминални кругови, чиме се ојачава међународни организовани криминал. Донатори могу помоћи да се превазиђу ови проблеми финансијском помоћи локалним самоуправама и инвестицијама у нова радна места. Они, такође, могу спонзорисати програме за преквалификацију за оне којима је престала професионална војна служба. Ови програми треба да буду усмерени ка припреми бивших војних лица на живот у цивилној економији који ће дугорочно донети користи свеукупној економији (Edmunds, 2003: 19).

Дакле, реформа војске може укључити читав спектар активности донатора у бројним областима. Сам процес је широк по обиму и тиме скуп, захтева ангажовање великих ресурса и потребно је много времена док не донесе (видљиве) промене. Реформа захтева стручност у бројним областима и сарадњу великог броја актера, како војних, тако и цивилних.

Теоријски оквир: неореализам и неолиберализам

Реформа војске је двострани процес. Са једне стране, процес треба да воде државе примаоци и њихова посвећеност реформским процесима је предуслов за одрживи развој (OECD DAC, 2007: 21). Са друге стране, спољни утицај и притисак могу

⁹ Треба направити разлику између *смањења бројног стања војске* које је предмет интересовања реформе војске и концепта *Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR)* на употреби у УН. DDR је концепт у контексту мировних операција који се бави бившим ратницима и то је ад хок процес у природи. Са друге стране, смањење бројног стања војске, као део њене реформе, усмерен је ка професионалним официрима и подофицирима и има дугорочну перспективу.

бити пресудни за успех процеса. Дакле, реформа војске може се посматрати као војна и политичка интеракција између држава донатора и држава прималаца, и као таква може се изучавати кроз теорију међународних односа.

Уобичајено је схватање да је ангажовање у реформи војске, као и ангажовање у другим активностима усмереним ка развоју друштва и изградњи мира, алтруистичко и вођено меким, етичким мотивима. Због тога се може аргументовати да су неке теорије, као на пример утопијски (идеалистички) либерализам или конструктивизам, прикладније за објашњење ангажовања донатора у реформи војске. Таква објашњења најчешће се и користе у медијима и у јавним политичким дебатама. Овај рад посматра проблем из другог угла. Он објашњава ангажовање Норвешке у Србији као активност засновану на интересима, а објашњење тражи у оквирима нео-реализма и неолиберализма.

Неореализам: Безбедност у несигурном свету

Реализам као перспектива политике међу државама и поглед на свет има дугу историју. Основне поставке реализма могу се пронаћи у делима Сун Цуа, Тукидида, Макијавелија, Хобса и других. По реалистима, свет је опасно место, а конфликти и претња употребе силе су константа у међународним односима. Реализам даје приоритет националним интересима и безбедности, тврдећи да је у основи људска природа та која тера државе и појединце да делују на начин који ставља интересе испред идеологије.

На основама класичног реализма Кенет Волц (Kenneth Waltz) је својим познатим делом „Теорија међународне политике“ (Theory of International politics) успоставио неореализам као теорију међународних односа (Waltz, 1979). Прихватајући неке елементе класичног реализма, Волц сматра да су државе основни актери у међународној политици, аутономне политичке јединице које саме одлучују како ће се носити са унутрашњим и међународним проблемима (ibid: 95–96).

Док класични реалисти тврде да је моћ главни циљ држава,¹⁰ а баланс моћи (balance of power) виде као резултат свесне политике, Волц (1979) сматра да се баланс моћи појављује аутоматски, као резултат интеракције између држава. Иако државе могу настојати да обезбеде опстанак кроз баланс моћи, моћ није циљ деловања држава. Опстанак и безбедност су циљеви, а моћ је само оруђе, и то не једино, којим се постижу ови циљеви.

Волц истиче да на међународној сцени не постоји глобално тело са монополном на употребу силе. Државе постоје и делају у систему без централне владе, у условима међународне анархије.¹¹ „Нико није овлашћен да командује; нико није обавезан да се повинује“¹² (ibid: 88). С обзиром на то да државе постоје у анархичном међународном систему, оне се могу ослонити само на сопствену моћ. Стога, главни

¹⁰ На пример, Ханс Моргентхау (Hans Morgenthau) дефинише политику уопште, а тиме и међународну политику као борбу за моћ (Morgenthau, 1960).

¹¹ Анархија у Волцовој теорији не значи хаос, већ одсуство формално регулисаних односа надређености.

¹² Превод аутора.

принцип међународне политике је принцип самопомоћи (self-help), који је по природи антиподан са међународном сарадњом. У таквој, анархичној структури међународног система сарадња међу државама је проблематична из два разлога. Први је могућност преваре, односно неизвршења преузетих обавеза, јер нема глобалног тела које би санкционисало такво понашање. Други је проблем тзв. релативне добити (*relative gain*), односно упоређивања „количине“ добити држава које сарађују и забринутости због могућности употребе веће добити једне стране у безбедносне сврхе (Новичић, 2007).

По Волцу, структура међународног система је у центру пажње. Људска природа, вође држава и субјективна анализа међународних односа су мање битни, јер их структура система приморава да делују на одређени начин. Због тога се неореализам Кенета Волца назива и структурални реализам.

Како нам таква једна теорија, по којој су државе окренуте саме себи и која истиче значај анархије у међународним односима, може помоћи у разумевању ангажовања донатора у реформи војске, концепту који углавном говори о сарадњи, и који је усмерен ка јачању (војне) моћи страних држава?

Прво, неореализам дозвољава да „државе не делују увек искључиво да би обезбедиле опстанак [...] неке државе могу тежити циљевима које оне саме вреднују више од опстанка“¹³ (Waltz, 1979: 92). Другим речима, неореалисти не одбацују сваку могућност сарадње међу државама. Самопомоћ није некомпатибилна са сарадњом, али државе нерадо улазе у односе који могу поткопати њихову могућност самопомоћи и радије теже да одрже аутономију (ibid: 113).

Друго, када Волц говори о моћи и способностима државе, он не разматра искључиво војну и политичку моћ. За њега су економске способности део свеукупне моћи државе и економска средства се користе за остварење војних и политичких циљева, али се и војна и политичка средства користе за остварење економских интереса (ibid: 94). Поред тога, неореалисти тврде да државе могу међусобно побољшати своје способности тако што ће делити обавезе у задацима које извршавају, као што су војне активности (ibid:105).

Други истакнути неореалиста Стефан Валт (Stephen M. Walt) тврди да је војна помоћ предуслов да државе успоставе баланс претњи (balance of threat).¹⁴ Војна помоћ повећава интеракцију, а тиме и способност држава да утичу једна на другу. Истовремено, развија се осећај захвалности код државе примаоца помоћи и тиме се она везује за донатора (Heier, 2006: 63). Валт тврди да што је већа војна помоћ коју држава прими, и што је та помоћ вреднија и неопходнија, већи су утицај и контрола које донатор има над безбедносном политиком државе примаоца (Walt, 1987: 41).

Другим речима, већа сигурност и опстанак не постижу се само повећањем сопствене моћи, већ и утицајем на то како друге државе користе своје ресурсе. Тај утицај може бити постигнут смишљеним стварањем односа асиметричне међузависности, где економски јача држава развија и одржава сет билатералних односа са слабијим државама. Стварањем ситуације у којој држава прималац зависи од по-

¹³ Превод аутора.

¹⁴ Валт користи термин „баланс претњи“ (balance of threat) уместо термина „баланс моћи“ (balance of power) у објашњењу међународне политике (Walt, 1987).

моћи донатора, даје донаторима могућност утицаја, јер су они у прилици да замрзну или укину економске везе и помоћ уколико спољна и безбедносна политика примаоца нису у складу са њиховим интересима (Rittberger, 2004:13).

Према томе, одреднице неореализма које могу бити теоријска основа за емпијску интерпретацију ангажовања донатора у процесу реформе војске су:

1. Државе су аутономне политичке јединице, *рационални актери вођени сопственим интересима*.

2. Државе делују у циљу остварења или одржања сопствених интереса, *пре свега опстанка* и то тако што повећавају сопствену моћ и/или утичу на то како друге државе користе своје ресурсе.

3. Уколико је то у њиховом интересу, *државе могу користити економска средства за постизање војних и/или политичких циљева*, али могу користити и *војна и политичка средства за остварење економских интереса*.

4. Војна помоћ је један од начина да се *оствари утицај на безбедносну политику друге државе*, чиме се остварује већа сопствена безбедност и обезбеђује опстанак.

Неолиберализам: Међународне институције и „зона демократског мира“

У деценијама након Другог светског рата дошло је до еволуције нових средстава комуникације и путовања, повећања нивоа међународне трговине, инвестиција и размене културе и регионалне интеграције у Западној Европи. Такав развој дао је основу заговорницима либералне теорије међународних односа да одговоре неореализму кроз обновљени либерални приступ – неолиберализам.

У самој основи либерализма налази се појам „слобода“. Сам термин либерализам изведен је од латинске речи „liber“ са значењем слободан. Слобода за либерале значи, пре свега, слобода за појединце која треба да буде осигурана у оквиру и од стране државе. За либерале, државе су ентитети који требају да успоставе и наметну владавину права и заштиту индивидуалних права грађана. Али, појединци не могу бити слободни уколико држава у којој живе није слободна (Jackson & Sørensen, 2007: 3). Да би се обезбедила слобода појединца, државе морају заштитити сопствену националну слободу. При томе, просто одсуство рата није довољно, јер и сама претња ратом угрожава слободу. Само мир подстиче слободу и чини прогрес могућим.

Роберт Киохејн (Robert Keohane) развио је основне идеје либерализма у *институционални либерализам*, правац неолиберализма који је постао највећи изазов неореалистичном приступу теорији међународних односа.

Због утопијске претпоставке да су интереси актера у суштини хармонични, либерализам се понекад поистовећује са идеализмом (Rittberger, 2004: 4). Киохејн одбацује идеализам и креће од истих претпоставки као и неореалисти. Он државе сматра најбитнијим актерима на међународној сцени, али актерима који не делују и сарађују због емпатије, нити ради онога што сматрају „међународним, општим интересима“. Државе су рационални егоисти и њихово понашање је вођено сопственим интересима. То ограничава степен међусобног поверења, али не чини сарадњу немогућом. Када државе имају заједничке интересе, сарадња се може успоставити. (Keohane, 2005).

Институционалисти прихватају и концепт анархије: не постоји светска хијерархија владавине, не постоји светски ауторитативни менаџер ресурса (Keohane, 2005: 18), али сматрају да одсуство глобалног ауторитета не спречава сарадњу – једноставно је чини компликованијом. Анархија се може превазићи. Они сматрају да повећање обима транснационалних активности генерише повећану међузависност. Проблеми постају међусобно повезани и државе развијају подударне, па чак и заједничке интересе, што чини добру основу за сарадњу (Heier, 2006: 69–70). Због тога фокус држава није на релативним добицима и потенцијалу за конфликт, већ на апсолутним добицима и перспективама за сарадњу.

Међутим, међузависност може имати и лошег утицаја на сарадњу и просто постојање заједничких интереса није довољно – морају постојати институције које ће смањити несигурност и ограничити асиметричност у информисаности (*ibid*: 12). Државе креирају међународне институције које се баве заједничким проблемима и које помажу постизању заједничке користи коју би, иначе, било тешко или немогуће остварити (*ibid*: 88). Те институције могу бити формалне међународне организације, као што су УН, ЕУ и НАТО, или сет договора, које Киохејн назива режими, који прописују улоге, ограничавају активности и обликују очекивања. Институције не треба да се посматрају као покушај креирања светске владе, већ као аранжмани мотивисани интересима држава (*ibid*: 63).

Како институције помажу да се превазиђе анархија? Најпре, институције омогућавају (релативно) симетричан проток информација између држава и повећавају генерални ниво доступних информација, чиме се смањује неизвесност и недостатак поверења међу државама. Даље, институције не настају да би наметале решења, већ да установе принципе, правила и стандарде који дефинишу опсег очекиваног понашања, чиме се такође смањује неизвесност. Затим, преузимањем неких од активности које обављају у име држава (нпр. организација преговора мониторинг и верификација споразума), институције смањују релативне трансакционе трошкове. Истовремено, институције чине да су области и питања међусобно повезани, што чини бирократске трошкове нижим. Повезаност питања такође повећава последице до којих може доћи услед ометања реализације споразума и неодговорног понашања, јер ће се те последице најчешће одразити и на друге области и питања (*ibid*: 97). Репутација постаје важан аспект при склапању споразума. Поред тога, институције обезбеђују арену за заједничко планирање и преговоре између држава. Оне олакшавају неформалне контакте званичника, што доводи до „транснационалне мреже познанства и пријатељства“¹⁵ (*ibid*: 101) која може помоћи у будућим преговорима.

Институције су посебно важне за мале државе као што су Норвешка или Србија.¹⁶ Наиме, мале државе немају на располагању толико ресурса за остварење својих циљева као што их имају велике силе; њихова сигурност зависи од међународне владавине права; оне често виде веће ризике и претње по своју безбедносну ситуацију. Сваки глас у корист мале државе је битан, посебно ако су њени интереси у конфликту са интересима великих сила. За мале државе институционална соли-

¹⁵ Превод аутора.

¹⁶ Мале државе су „мале“ у односу на прошле, садашње и можда будуће велике силе, као што су нпр. САД, Русија, Кина, Велика Британија, Немачка, Бразил и Индија.

дарност и кохезија су од виталног значаја и због тога је за њих мање проблематично да се удаље од егоистичне себичности, да редефинишу кратковиде интересе и прилагоде их свеукупним стратешким и дугорочним интересима.

Други неолиберални приступ са потенцијалом да пружи теоријско објашњење ангажовања донатора је *републички либерализам*. Чланак Мајкл Дојла (Michael W. Doyle) из 1983. године „Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs“ имао је великог утицаја на развој ове неолибералне перспективе. Републички либерализам изграђен је на идеји „трајног мира“ развијеног ранијим либералним мишљењем Канта, а замаха је добио након завршетка хладног рата са убрзаним ширењем демократије у Источној и Централној Европи.

Централна хипотеза овог приступа је: демократије ретко, ако икада, ратују једна против друге. Ипак, не тврди се да конфликти између демократија нису могући. Они постоје, али заједничке (демократске) норме, институционална ограничења и економска међузависност спречавају да конфликти ескалирају у ратове. Истовремено, републички либерали не тврде да демократије никада не ратују; оне су ратовале подједнако често (неки тврде чак и чешће) као недемократије, али ратују против недемократија (Doyle, 1983: 225). Може се тврдити да демократија шири мир, јер демократске државе не ратују међусобно.

Републички либерализам је приступ са јаким нормативним елементом. Дојл је свестан да „зона демократског мира“ не обухвата читав свет. Да би се свет начинио стабилнијим, либерална заједница треба да се прошири (Doyle, 1983: 344). То се може урадити на три начина: (1) инспиришући – охрабривањем људи који живе под недемократским режимима да се боре за своју слободу; (2) промоцијом – обавеза републичких либерала је да промовишу демократију, а тиме и сарадњу и мир, широм света; и (3) интервенцијом – која је легитимна уколико већина становништва показује незадовољство владом и ако се њихова основна права систематски нарушавају. Дакле, демократски мир је динамички процес, а не фиксно стање. Иако републички либерали препознају осетљивост процеса демократизације и могућност повремених застоја у процесу, они су генерално оптимистични у свом веровању да је неминовно ширење „зоне демократског мира“ што ће на крају довести до дуготрајног светског мира.

Дакле, неолиберализам нам пружа следеће карактеристике које чине основу за теоријско објашњење ангажовања држава донатора у процесу реформе војске:

1. Државе су пресудни актери у светској политици. Вођене су сопственим интересима, *пре свега благостањем и безбедношћу свог становништва*.

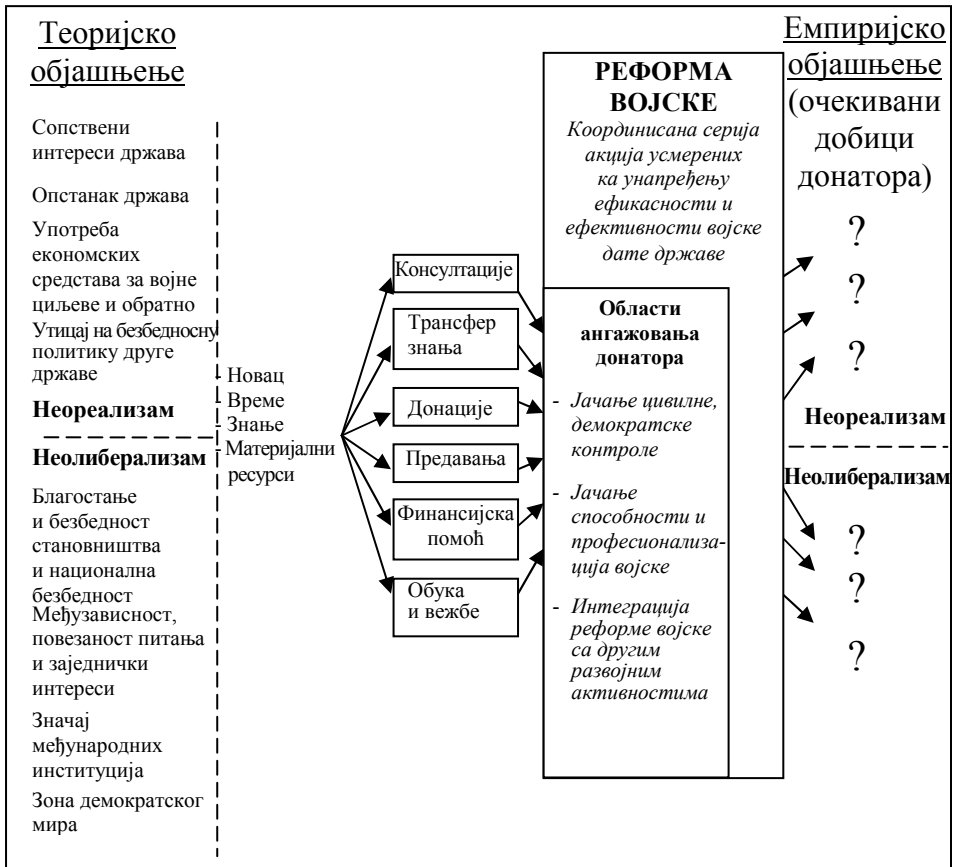
2. Повећање броја међународних активности повећава међузависност држава. *Питања постају повезана, изазови једне државе утичу на друге државе и државе развијају подударне и чак заједничке интересе, чинећи добру основу за сарадњу.*

3. Међународне институције охрабрују сарадњу међу државама, смањују неизвесност и омогућавају владама да остваре циљеве који би иначе били неоствариви. *Међународне институције су посебно важне за мале државе које немају исте могућности као велике силе да остваре своје интересе.*

4. Либералне демократије шире мир, јер ретко, ако икада, ратују једна против друге, а мир подстиче слободе. Да би се свет учинио сигурнијим „зона демократског мира“ мора се проширити. *Обавеза је самих либералних демократија да промовишу демократију широм света.*

Модел ангажовања донатора у реформи војске

Комбинујући закључке о активностима донатора и областима њихове помоћи у реформи одбране са могућим објашњењима мотивације и понашања држава које нуди теорија међународних односа, може се извести теоријски оквир за одговор на питање истраживања, односно модел ангажовања донатора у реформи војске (слика 1) који ће омогућити бољу структуру емпиријске интерпретације у следећем поглављу и тиме олакшати идентификацију механизма који се јављају, чинећи анализу усмеренијом.

Слика 1 – Модел ангажовања држава донатора у реформи војске

До сада смо видели да и неореализам и неолиберализам садрже теоријске оквире који дозвољавају државама донаторима да размотре своје ангажовање у процесу реформе војске. Уколико донатори одлуче да се ангажују у овом процесу, они ће инвестирати значајне ресурсе кроз бројне активности у разним областима. Ангажоваће своје експерте и њихово време и знање да консултују, воде, предлажу и едукују персонал у државама примаоцима. Донатори ће потрошити део својих ограничених средстава и у већини случајева помоћ ће укључити донације материјалних средстава.

Емпиријска анализа: Објашњење ангажовања Норвешке у реформи Војске Србије

Са постојећим теоријским оквиром и расположивим средствима, одлука државе донатора да се ангажује у реформи војске зависиће од њених интереса и очекиваних добитака услед такве акције. Ово поглавље ће, кроз студију случаја ангажовања Норвешке у реформи Војске Србије, објаснити који очекивани добилици то могу бити.

Ангажовање у реформи војске као део норвешке спољне политике

Подршка реформи војске један је од задатака норвешких оружаних снага, дефинисан „Белом књигом одбране“. Чињеница да је препозната у једном тако важном документу говори о томе колико пажње Норвешка посвећује овој области. Међутим, ангажовање у реформи војске захтева, поред војних, употребу и политичких, али и хуманитарних ресурса. Због тога, норвешке оружане снаге у извршењу тог задатка тесно сарађују са другим државним и политичким институцијама (UD, 2009: 10). Ипак, и поред ангажовања више државних органа не постоји једно државно тело, стално или привремено, које има искључиву надлежност над ангажовањем у овој области. Ово ангажовање може се најближе описати као „подељена одговорност“ између МО и МСП Норвешке.¹⁷

Ова два министарства раде веома блиско и имају заједнички став о томе шта и како треба бити урађено:¹⁸ ангажовање треба да омогући државама примаоцима демократску контролу над својим оружаним снагама (ibid: 111) и развој оружаних снага које су ефективне, ефикасне и способне да спроводе своје легално наметнуте обавезе, посебно у вези учешћа у међународним мировним операцијама (FD, 2008: 36), што је у складу са презентованим теоријским циљевима уграђеним у модел ангажовања донатора.

¹⁷ [Н. Blankenborg, сада виши саветник у одељењу за Западни Балкан, МСП Норвешке; 2005-2010 Амбасадор Норвешке у Београду; интервју, Осло, 6. април 2011].

¹⁸ [J. Ruge и Н. Blankenborg, интервјуи, Осло, 2011].

Спољнополитички интереси Норвешке

Ангажовање Норвешке у реформи војске је у функцији норвешке безбедносне и спољне политике. С обзиром на то да је основни циљ норвешке спољне политике очување норвешких интереса (UD, 2009: 93), то значи да је ангажовање у реформи војске у складу са основним карактеристикама неореализма и неолиберализма.

У случају Норвешке, основни интереси су „благостање и безбедност норвешког друштва и политичких вредности на којима је оно изграђено“¹⁹ (ibid: 8). Уколико се погледа дубље од ових фундаменталних интереса, норвешка спољна политика заснована је на принципу „проширених интереса“ (ibid: 10). Има много интереса које МСП Норвешке сврстава у ову категорију и они су груписани у следеће области: безбедност, ангажовање, економија, енергија, клима и животна околина и међународни правни поредак (ibid: 11–12). Дакле, норвешки проширени интереси укључују карактеристике и неореализма (безбедност, економија) и неолиберализма (међународни правни поредак), што нам омогућава да теоријско објашњење развијено у овом раду може бити примењено на случај ангажовања Норвешке у реформи Војске Србије.

Сви ови интереси несумњиво су веома важни при формирању норвешке спољне политике, али нису сви једнако применљиви на објашњење ангажовања у реформи Војске Србије. На пример, интереси повезани са поморством и риболовом, експлоатацијом нафте и природног гаса или климатска питања и питања животне средине несумњиво су веома важни фактори за креирање норвешке политике, посебно на далеком северу, али не доприносе одговору на питање истраживања. Међутим, неки од норвешких интереса веома су интересантни за ову анализу и они ће бити даље анализирани.

Ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије

И пре октобарских промена 2000. било је пуно блиских контаката између Норвешке и Југославије, касније Србије. Контакти су се одржавали пре свега преко великог броја заробљеника из Југославије који су током Другог светског рата депортовани на присилан рад у кампове у Норвешкој, али такође и током последње деценије двадесетог века кроз норвешку помоћ „демократској опозицији против Милошевићевог режима“²⁰ (UD, 2010: 10). Ове историјске везе пружиле су Норвешкој лакши приступ Влади Србије и МО. Оне су служиле као полазна основа на којој су изграђени добри односи које Норвешка и Србија имају данас.²¹

Поред историјских веза, МСП Норвешке препознало је да се везе између Норвешке и држава западног Балкана повећавају кроз економску сарадњу, пораст туризма и миграцију радне снаге, те да је због тога *развој на Западном Балкану од значаја за норвешку безбедност и економију* (ibid: 55). Због тога је Влада Норвешке желела да нормализује односе са државама западног Балкана, са тежиштем

¹⁹ Превод аутора.

²⁰ Превод аутора.

²¹ [J. Ruge, виши саветник, Одељење за безбедносну политику, МО Норвешке, интервју, Осло, 23. фебруар 2011].

на партнерству и једнакости у односима (ibid), а реформа војске препозната је као област у којој Норвешка може да „направи разлику“.

Норвешка се ангажовала у реформи Војске Србије кроз бројне активности својих МО и МСП. Да би се координирале активности ова два министарства, успостављена је формална подела надлежности. Мере које се могу подвести под *Official Development Aid (ODA)* покривене су буџетом МСП, док МО финансира активности које ту не спадају (UD & FD, 2010:1).²²

Ангажовање Норвешке у Србији представимо кроз три целине препознате теоријским моделом: (1) јачање демократске цивилне контроле; (2) јачање способности и професионализација Војске Србије и (3) интеграција реформе Војске са другим развојним активностима, те је стога у складу са нашим моделом ангажовања донатора.

Јачање демократске цивилне контроле. Активности у овој области већим делом финансирао је МСП Норвешке. Од 2006. године најистакнутија активност у овој области је финансирање Центра за цивилно-војне односе (ЦЦВО) у Београду.²³ Овај центар је непрофитна организација посвећена истраживању целине односа између војске и друштва са тежиштем на реформи одбране и јачању демократске цивилне контроле и јавног надзора над оружаним снагама. Ангажовање Норвешке у овој области допринело је дијалогу о реформи Војске Србије према модерним и демократским оружаним снагама (NORAD, 2010а: 92).

Јачање способности и професионализације Војске Србије. Ова област не може се подвести под ODA критеријуме, те је већина помоћи реализована преко МО Норвешке. Главни прималац помоћи у овој области била је сама Војска Србије, али је помоћ „некинетицим“ актерима одбрамбеног сектора такође била део сарадње две државе.²⁴ Норвешку помоћ у овој области карактерише реализација бројних активности и пројеката, међу којима се издвајају:²⁵

- ангажовање експерата из Норвешке ради подршке у изради првог Стратегијског прегледа одбране у Србији;

- сарадња на војномедицинском пољу која је обухватала експертске састанке, едукацију војномедицинског персонала, донацију лаке пољске болнице и опреме за обуку, а 2009. године крунисана је ангажовањем српског медицинског тима у оквиру норвешког контингента у мировној операцији УН у Чаду (MINURCAT);

- предавања истакнутих норвешких експерата на Војној академији,²⁶ помоћ у модернизацији библиотеке Војне академије и реализацији пројекта учења на даљину (Advanced Distance Learning project), и размена кадета;

²² На основу одредби Организације за економску сарадњу и развој, помоћ која доприноси јачању војних или борбених капацитета оружаних снага искључена је из области која спада под ODA критеријуме (OECD DAC, 2007). За више информација о ODA видети интернет страницу Организације за економску сарадњу и развој на <http://www.oecd.org/dataoecd/21/21/34086975.pdf>.

²³ ЦЦВО променио је 1. јуна 2010. године име у Београдски центар за безбедносну политику.

²⁴ [J. Ruge, интервју, 23. фебруар 2011].

²⁵ На основу програма билатералне војне сарадње између Краљевине Норвешке и Републике Србије за период 2006–2010.

²⁶ Предавачи су, поред осталих, били Kai Aage Eide, специјални представник генералног секретара УН у Авганистану и начелник УН мисије у Авганистану (UNAMA) од 2008. до 2010. и генерал Sverre Diesen, начелник Генералштаба Краљевине Норвешке од 2005. до 2009.

– развој одбрамбеног истраживачког сектора у Србији кроз подршку изградње капацитета Института за стратегијска истраживања, дигитализацију војног архива и реализацију великог броја семинара и едукације персонала у Норвешкој;

– организација и реализација курсева за мировне операције, како у Норвешкој, тако и у Србији, и финансијску помоћ програму оспособљавања у области енглеског језика (PELT).

Поред ових, углавном билатералних пројеката, Норвешка је 2006. имала значајну улогу у олакшавању уласка Србије на међународну војну сцену, односно пријему Србије у ПзМ (NORAD, 2010b:96). У периоду 2003–2006. амбасада Норвешке у Београду била је „контакт амбасада“ за НАТО у Србији и доприносила проширењу контаката и сарадње између НАТО и Србије и управо је норвешка амбасада у Београду иницирала формирање Групе Србија – НАТО за реформу одбране. Поред тога, Норвешка је уложила „дипломатског поштанског сандучета“ додала и неколико билатералних елемената. Она је била на челу успешних напора да се Србији осигура партнерство и имала је великог утицаја при убеђивању кључних држава о позитивним ефектима позива Србије да се прикључи ПзМ (Støre, 2007).

Интеграција реформе Војске са другим развојним активностима. Ова област помоћи углавном је финансирана из буџета МСП Норвешке. Помоћ у смањењу бројног стања Војске Србије је веома добар пример успешно реализоване активности реформе која је директно корисна и за Војску и за друштво уопште. Ангажовање Норвешке у овој активности одвијало се на два повезана фронта.

Прво, Норвешка је помагала у реализацији Програма подршке у промени каријере професионалних припадника Војске Србије (PRISMA). Овај програм развило је МО Србије, као део социјалног програма промене каријере за професионалне припаднике Војске и МО којима, у оквиру процеса реформе, престане радни однос по потреби службе. Реализацијом програма 4789 бивших професионалних припадника Војске пронашло је нов посао (Дирекција за промену каријере, s. a.).

Друго, Норвешка је иницирала и обезбедила око 30% средстава за финансирање Пројекта НАТО/ПзМ Поверљивог фонда за помоћ вишку војног кадра у Републици Србији (NTF пројект). Пројекат представља наставак већ започетих активности кроз програм PRISMA, како би се лицима, којима је по потреби службе престао радни однос у Војсци и МО, пружила помоћ у започињању или проширењу сопственог посла и субвенционисано запошљавање, односно за финансирање обуке и специјалистичких курсева (NORAD, 2010b:88). Пројекат је оцењен као врло важан сегмент реформе у Србији, а захваљујући изузетним резултатима који су постигнути и одличној репутацији привукао је пажњу земаља региона, али и Јапана и Украјине (ibid).

Дакле, у периоду 2006–2010, ангажовање Норвешке обухватило је све активности, у свим областима ангажовања донатора из теоријског модела.

Објашњење ангажовања Норвешке у реформи Војске Србије

Дакле, Норвешка је ангажовала значајне ресурсе ради помоћи у реформи Војске Србије. Али, како то развој у Србији утиче на Норвешку? Како је то ангажовање у функцији норвешке безбедносне и спољне политике? Шта је Норвешка очекивала

да добије? Како се та очекивања могу интерпретирати у светлу неореализма и неолиберализма?

Иако је можда у самом почетку главно образложење ангажовања Норвешке било алтруистичко, глобализација открива нека нова образложења. Ово ангажовање помаже Норвешкој у остварењу циљева који су у њеном интересу (UD, 2009: 95). Оно има „све већу важност за норвешке интересе и развој норвешког друштва у реалполитичком смислу“²⁷ (ibid: 112).

Неореалистичко објашњење

Теоретска анализа спроведена у поглављу три показала је да, и поред тежишта на интернационалној анархији и принципу самопомоћи, неореализам може да нам пружи задовољавајућа теоретска објашњења ангажовања држава донатора у реформи војске. Та теоретска објашњења уграђена су у модел и односе се на: (а) опстанак држава; (б) употребу економских средстава за војне циљеве и обратно, и (в) утицај на безбедносну политику друге државе. Али, питање је: могу ли ова три теоретска објашњења помоћи у објашњењу ангажовања Норвешке у Србији?

Норвешка безбедност и опстанак. Влада Норвешке препознаје безбедност као један од основних интереса (ibid: 11), а норвешка безбедносна политика заснована је на вредностима и интересима, а не само на краткорочним војним претњама (FD, 2007: 10). Постоји неколико основних безбедносних интереса које препознаје МСП Норвешке, али на првом месту је национална безбедност – заштита суверенитета, територијалног интегритета и политичке слободе (UD, 2009: 98). У складу са овим схватањем, може се очекивати да су спољнополитичке акције Норвешке усмерене, пре свега, на очување своје безбедности, било повећањем сопствене моћи или утицајем на то како друге државе користе своје ресурсе.

Међутим, ово истраживање није дошло до емпиријских доказа који би упућивали на то да је ангажовањем у реформи Војске Србије Норвешка директно повећала своју (војну) моћ, нити да је кроз ангажовање желела да утиче на то како ће Србија користити своје ресурсе. Норвешка и Србија су географски удаљене и потенцијални конфликти на територији Србије или региону не могу се директно прелити на Норвешку. Према томе, посматрајући овај аспект, ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије не може бити објашњено у традиционалном смислу неореализма, јер то ангажовање *не доприноси директно безбедности Норвешке*.

Ипак, Норвешка није у могућности да самостално развије војне способности неопходне за суочавање са пуним спектром изазова и претњи (FD, 2008: 18). Због тога је НАТО темељ норвешке безбедносне политике (UD, 2009: 98). Дакле, уколико нешто доприноси јачању НАТО, то такође индиректно доприноси и безбедности Норвешке. Управо је Партнерство за мир (ПзМ) такав инструмент. Мењајући динамику и односе између НАТО и држава партнера, али и стварањем могућности да државе партнери доприносе реализацији НАТО операција, овај програм је од користи и за НАТО и за државе partnере (Medcalf, 2005: 156). Због тога, ангажовање

²⁷ Превод аутора.

Норвешке у реформи војске, кроз припрему држава за пуноправно чланство и/или јачање партнерства са алијансом, доприноси развоју снажнијег НАТО-а (UD & FD, 2010: 2).

Током овог истраживања, сва интервјуисана лица су истакла да Норвешка у потпуности прихвата одлуку Србије о војној неутралности, и да нема амбицију да води Србију ка пуноправном чланству у НАТО. Амбиција је да Србија буде активан партнер, што објашњава због чега је Норвешка била веома ангажована око пријема Србије у ПЗМ.²⁸ Са норвешког становишта, позивање Србије да се прикључи ПЗМ имало је позитивне ефекте за Србију и НАТО, али и за Норвешку.²⁹ Помажући будућу сарадњу и партнерство Србије са НАТО, Норвешка доприноси јачању алијансе и тиме *индиректно доприноси сопственој безбедности*, што је у складу са неореалистичним објашњењем.

Поред тога, ова посвећеност повећава „видљивост“ Норвешке на међународној политичкој сцени. То јој даје већи утицај у НАТО и омогућава приступ важним међународним актерима који би иначе били теже доступни (UD, 2009: 95). Дакле, својим ангажовањем у Србији Норвешка *јача своју позицију у међународном систему* што је, по неореализму, један од циљева држава у међународним односима.

Употреба економских средстава за војне циљеве и обратно. У годинама након завршетка хладног рата државе постају све више међусобно зависне, пре свега кроз економске процесе глобализације. Као резултат, норвешка економија је постала веома зависна од размене са остатком света (UD, 2009: 124). Компаније, као Теленор и Statoil, прошириле су своје пословање ван граница Норвешке, постајући глобални актери због чега су „постале веома важне за норвешку спољну и безбедносну политику“³⁰ (ibid: 87). Промоција економских интереса увек је била један од главних циљева норвешке спољне политике (ibid: 11), али и један од фундаменталних безбедносних интереса (ibid: 98).

Ипак, бивши амбасадор Норвешке у Београду, господин Хокон Бланкенборг тврди да ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије, као ни било које друго ангажовање Владе Норвешке у Србији, немају никакве везе са уласком норвешких компанија на српско тржиште (интервју, Олсо, 6. април 2011). Наравно, Влада Норвешке гледа благонаклоно и покушава да охрабри размену између Норвешке и Србије, али без „било каквих политичких интереса“³¹ (ibid). Током овог истраживања нису пронађени никакви емпиријски докази који би указивали на супротно. Услед тога, може се закључити да ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије ни у овом сегменту не може бити објашњено неореализмом, јер то ангажовање *не доприноси директно промоцији норвешких економских интереса*.

Међутим, Западни Балкан и Србија свакако су интересантно тржиште за трговину и инвестиције (UD, 2010: 44). Неке норвешке компаније су у скорије време направиле значајне инвестиције у Србији, пре свега Теленор, који је највећи појединачни инвеститор у Србији. Због тога „природно је да норвешке власти размотре

²⁸ [Н. Blankenborg, интервју, Осло, 6. април 2011].

²⁹ [N. R. Kamsvåg, амбасадор Норвешке у Београду; интервју, Београд, 18. април 2011].

³⁰ Превод аутора.

³¹ Превод аутора.

одговарајуће мере ради помоћи норвешким компанијама са амбицијом интернационалног развоја³² (ibid). С обзиром на то да ангажовање у реформи Војске Србије доприноси већој стабилности у Србији и њеној даљој интеграцији у евроатлантске структуре, то ангажовање, иако не намеравамо, *доприноси и развоју сигурнијег пословног окружења у Србији, стварајући услове да се може повећати и обим пословања норвешких компанија у Србији.*

Поред тога, у време када норвешке оружане снаге имају све ограниченије ресурсе, допринос под оквиром реформе војске је комплемент доприносу у снагама које Норвешка пружа у разним међународним операцијама (FD, 2010: 50). Влада Норвешке сматра да је ангажовање у реформи војске *веома исплатив допринос интернационалној стабилности*, јер „не захтева толико ресурса, персонала и финансијских средстава, као слање снага у операције“.³³ Норвешка је активно допринела мировним операцијама на Балкану. Више од 18.000 норвешких војника је учествовало у тим операцијама, по цени од скоро 11 милијарди норвешких круна (UD, 2010: 8). Данас је само пар норвешких штабних официра ангажовано на Балкану, али је Норвешка веома активна у процесима реформе војске у региону.

Ангажовање Норвешке у реформи војске треба, такође, да развије националне капацитете држава примаоца који могу бити употребљени у мировним операцијама (ibid: 8). Сарадња Норвешке и Србије у УН мировној операцији у Чаду најбоља је потврда ове тврдње. Господин Бланкенборг је током интервјуа истакао да је заједничко ангажовање снага обострано корисно и за Норвешку и за Србију. Србија је имала висококвалификован кадар и велике капацитете у области војног здравства, док су Норвешкој били потребни ти квалитетни капацитети.³⁴ Како је господин Јоаким Руге (Joachim Ruge), виши саветник у норвешком МО истакао „без Србије, ми [Норвешка] не би били у стању да се ангажујемо у Чаду“.³⁵ Дакле, ангажовање у реформи војске *омогућује поделу терета учешћа у међународним мировним операцијама.*

Можемо закључити да ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије не доприноси директно ни безбедности Норвешке, ни промоцији норвешких економских интереса. Али, оно доприноси снажењу НАТО-а, јачању позиције Норвешке на међународној сцени и развоју сигурнијег окружења, што може омогућити норвешким компанијама да прошире своје пословање и уђу на ново тржиште. Истовремено, ово ангажовање је исплатив комплемент ангажовању војних снага и омогућава поделу терета ангажовања у међународним мировним операцијама.

Међутим, с обзиром на то да Влада Норвешке није узела ове аспекте у разматрање пре доношења одлуке о ангажовању у реформи Војске Србије, пре се може рећи да су ово ефекти ангажовања, него добит коју је Норвешка очекивала. Због тога је најисправније закључити да, са неореалистичког становишта, ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије може бити оправдано, али не и несумњиво објашњено.

³² Превод аутора.

³³ [J. Ruge, интервју, Осло, 23. фебруар 2011 (превод аутора)].

³⁴ [H. Blankenborg, интервју, Осло, 6. април 2011].

³⁵ [J. Ruge, интервју, Осло, 23. фебруар 2011].

Објашњење са становишта неолиберализма

За разлику од неореализма, неолиберализам није преокупиран тврдом моћи и економијом и пружа нам четири могућа теоретска објашњења: (а) благостање и безбедност становништва; (б) међузависност, повезаност питања и заједнички интереси; (в) значај међународних институција; и (г) зона демократског мира.

Благостање и безбедност становништва. Заштита појединца са фокусом на људска права, права на живот и личну безбедност, високо је на листи безбедносних приоритета Норвешке (UD, 2009: 98), а ангажовање у реформи Војске Србије доприноси заштити личне слободе на неколико начина.

Прво, војномедицински капацитети Србије ангажовани у мировној операцији MI-NURCAT у Чаду били су високо компетентни, тако да је норвешким војницима обезбеђена квалитетна здравствена заштита. Поред тога, медицинско особље, норвешки држављани, нису морали бити ангажовани у овом потенцијално опасном окружењу.

Друго, са развојем средстава масовне комуникације, слике хуманитарних криза и патњи свакодневно се преносе у дневне собе грађана Норвешке. Током конфликта 1990-тих велики број избеглица са Балкана дошао је у Норвешку.³⁶ Велика дијаспора значи да је велики број грађана Норвешке (са усељеничким пореклом) директно погођен догађајима у Србији и региону (UD, 2010: 6).

На крају, с обзиром на то да слабе државе не могу ефикасно да контролишу своје границе и тиме омогућавају организованом криминалу да се прошири изван региона, негативан развој у региону или појединој држави може се негативно одразити на норвешке интересе (UD, 2010: 6). И поред тога што су реформа полиције и правосудног система погоднији алат за борбу против организованог криминала (Норвешка је веома активна и у реформи полиције у Србији), реформа војске такође индиректно доприноси овој борби, јер помаже развоју демократских институција.

Међузависност, повезаност питања и заједнички интереси. Ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије повећава број како званичних, тако и незваничних контаката између две државе. Не само контаката између оружаних снага и министарстава одбране, већ и између других органа власти, али и невладиних организација. Само током 2010. и почетком 2011. године реализоване су четири међусобне посете високих званичника Норвешке и Србије.³⁷ Ангажовањем у реформи Војске Србије, Норвешка покушава да изгради дуготрајне билатералне везе које могу довести до сарадње у другим областима у будућности.³⁸ Према томе, ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије чини сарадњу између две земље вероватнијом и пожељнијом.

³⁶ Данас у Норвешкој има 15.467 имиграната из Србије (од чега 12.719 са Косова), 3.117 из Македоније, 3.244 из Хрватске и 15.918 из БиХ. То је укупно 37.746 имиграната из држава некадашњих чланица СФРЈ или 14,7% од укупног броја имиграната из Европе у Норвешкој (подаци преузети од Statistics Norway са <http://www.ssb.no/innvbef/tab-2010-04-29-04.html>).

³⁷ Председник Републике Србије Борис Тадић посетио је Норвешку маја 2010, а министар одбране Драган Шутановац у октобру 2010. Министар спољних послова Норвешке Јонас Сторе (Jonas Gahr Støre) посетио је Србију априла 2011, а државни секретар из МО Норвешке Роџер Ингебригстон (Roger Ingebrigston) у новембру 2010. године.

³⁸ [S. Jensen, on-line интервју, 19. април 2011].

Међународне институције. Норвешка је препознала да је, као мала држава са ограниченим средствима за наметање свог ауторитета, са отвореном тржишном економијом, богатим изворима енергије и границом са Русијом, „у потпуности зависна од функционалне, добро регулисане међународне заједнице“³⁹ (UD, 2009: 48). Према томе, промоција јачег правног поретка који регулише односе између држава са обавезујућим нормама и конвенцијама је у интересу Норвешке. А тај правни поредак зависи од међународних организација које су способне да се носе са изазовима у свету који се брзо мења (ibid: 160). За Владу Норвешке Уједињене нације, са својом универзалном улогом и глобалним мандатом, немају алтернативу (ibid: 162), а промоција даљег развоја међународног правног поретка са УН на челу један је од циљева безбедносне политике Норвешке (FD, 2008:17).

Норвешка је међу највећим заговорницима јаких УН и пета држава на свету по доприносу оперативним активностима УН (UD, 2009: 163). Истовремено, она је једна од најактивнијих држава у позиву на реформу УН, посебно истичући сарадњу између што више држава на заједничкој политици према овој организацији (ibid: 162).

Нема емпијских података који указују на то да је Норвешка покушала да директно наметне своје ставове или утиче на политику Србије према међународним организацијама. Међутим, ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије доприноси политичкој стабилизацији Србије, а тиме и *јачању међународних организација*, пре свега Уједињених нација.

Поред тога, ангажовањем Норвешке у реформи Војске Србије повећава се међузависност између две државе, развијају се подударни интереси и, дугорочно гледано, утиче на начин размишљања у Србији. Због тога се може очекивати да ће *Србија подржати Норвешку у међународним организацијама*, нарочито по питањима која немају директног утицаја на Србију. А сваки глас у корист мале државе је веома важан.

Проширење зоне демократског мира. Норвешко друштво је изграђено на демократским вредностима, а изградња демократије и политичке стабилности широм Европе део су ширих норвешких интереса (UD, 2010: 6). МСП Норвешке сматра да су Србија и остале државе западног Балкана веома важне за безбедност у Европи. Норвешке власти сматрају да је нови сукоб на Балкану нешто што треба избећи по сваку цену, јер би такав сукоб био веома штетан по стабилност Европе. За Норвешку, *ангажовање у Србији је инвестиција у европску безбедност*, која је пак главно безбедносно питање за НАТО и Норвешку.⁴⁰ Ангажовање у реформи Војске Србије део је активне европске политике Владе Норвешке (UD, 2010: 7).

Демократија, као таква, основни је предуслов за мир и стабилан развој у региону (ibid: 7). За Владу Норвешке главни покретач и тиме гарант демократских реформи је проширење ЕУ (ibid: 20). Према томе, сврха ангажовања Норвешке у реформи Војске Србије може се посматрати у контексту ширих напора за помоћ у изградњи демократског и стабилног друштва у Србији.⁴¹ За Владу Норвешке нема сумње да реформа војске помаже да се изграде одрживи мир, стабилност и демократија у региону (UD & FD, 2010, p. 2).

³⁹ Превод аутора.

⁴⁰ [J. Ruge, интервју, Осло, 23. фебруар 2011].

⁴¹ [S. Jensen, сада на служби у сталној мисији Норвешке у НАТО, а од 2006. до 2010. штабни официр одговоран за активности ангажовања у реформи одбране у МО Норвешке. On-line интервју, 9. април 2011].

Због тога, са становишта републичког либерализма, *ангажовање Норвешке у Србији је неспорно јер доприноси развоју демократије и мира у Европи и тиме доприноси проширењу „зоне демократског мира“*. Ово објашњење налази се у свим званичним документима који се односе на ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије и истакнуто је у свим интервјуима током истраживања.

Комплетирање модела ангажовања донатора

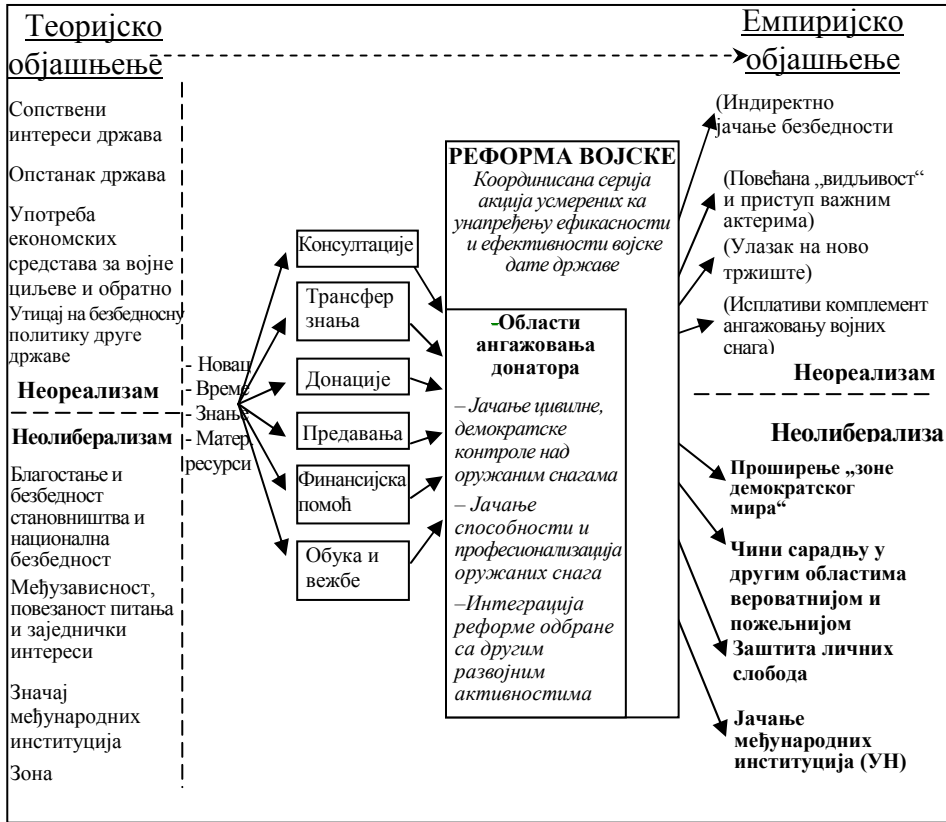
Овај рад започет је питањем које би норвешки риболовац са далеког севера могао да постави Влади Норвешке: Шта он добија ангажовањем Норвешке у реформи Војске Србије? Шта Норвешка добија тим ангажовањем? На крају, рад би требао да одговори на то питање. У овом тренутку, теоретски и емпиријски закључци истраживања могу се повезати да дају одговоре на ова, као и на питање истраживања: *„Како се може објаснити ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије“?*

Овај рад даје телеолошко објашњење и као такав објашњава ангажовање Норвешке у реформи Војске Србији, указујући на очекиване добитке. С обзиром на то да то ангажовање не доприноси директно ни безбедности Норвешке ни промоцији њених економских интереса, а при томе нема емпиријских доказа који би указивали да је Влада Норвешке очекивала било какву корист која је у складу са неореалистичким теоретским објашњењем, закључак мора бити да *ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије не може бити објашњено неореализмом*.

Ипак, неки ефекти овог ангажовања могу помоћи у његовом *оправдању*: (а) кроз активно чланство Србије у ПЗМ и повећаном сарадњом, НАТО је снажнији, што индиректно јача безбедност Норвешке; (б) повећава се „видљивост“ Норвешке на међународној сцени што олакшава приступ важнијим актерима; (в) услед побољшања безбедносног окружења у Србији, норвешке компаније могу проширити своје пословање и ући на ново тржиште; (г) ангажовање у реформи војске је исплативи комплемент ангажовању војних снага у мировним операцијама.

Са друге стране, неолиберализам нам пружа одговарајуће објашњење ангажовања Норвешке у реформи Војске Србије, јер то ангажовање доприноси: (а) заштити личних слобода; (б) повећању обима контаката између Норвешке и Србије, што чини сарадњу у другим областима вероватнијом и пожељнијом; (в) јачању међународних институција, пре свега УН; и (г) развоју демократије и омогућава проширење „зоне демократског мира“.

Сада имамо све потребне податке неопходне да комплетирамо модел ангажовања донатора у реформи војске. Како је овај рад истражио концепт реформе војске кроз само једну студију случаја, без амбиције да генерализује резултате или развије нову теорију, комплетиран модел не представља генерални, свугде применљиви модел ангажовања донатора, већ модел ангажовања Норвешке у реформи Војске Србије.

Модел 2 – Ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије

Закључак

Постоји пуно нормативних емпиријских студија, извештаја, научних радова и истраживања о реформи војске/сектора безбедности. Сви они теже да пруже смернице о имплементацији концепта или мерењу резултата реформе. Овај рад имао је другачији приступ, анализирајући, кроз случај ангажовања Норвешке у реформи Војске Србије, реформу војске са гледишта државе донатора. Истраживање је било усмерено на објашњење у оквиру теорија међународних односа – неореализма и неолиберализма. Као такав, рад представља мали допринос бољем разумевању самог концепта реформе. Он може бити користан за даљи развој теорије реформе војске и може се сматрати академском основом за будућа истраживања која ће резултирати конкретним препорукама.

Да би се дошло до циља, рад је комбиновао анализу емпирије са теоријским резованањем. Извршене су три анализе: прва је имала фокус на сам концепт реформе војске; друга, теоријска анализа, имала је циљ да објасни међународно делање држава у светлу теорије међународних односа и, коначно, емпиријска анализа која је кроз студију случаја трагала за објашњењем логике иза ангажовања Норвешке у Србији.

Анализом литературе дошли смо до закључка да је реформа војске „*координирана серија акција усмерених ка унапређењу ефикасности и ефективности војске дате државе*“. То је процес у којем је пресудна посвећеност државе која спроводи реформу, али је и ангажовање држава донатора од великог значаја. Ангажовање донатора подразумева реализацију низа активности, у великом броју области, од којих су главне области помоћ у: (а) јачању цивилне, демократске контроле; (б) јачању способности и професионализацији војске и (в) интеграцији реформе војске са другим развојним активностима. Да би се остварили циљеви ангажовања, донатори морају да упосле своје експерте да консултују, воде, предлажу и едукују персонал из држава примаоца. Донатори, такође, троше део сопствених буџета и у већини случајева помоћ обухвата донацију материјалних ресурса.

Теоријска анализа показала је да и неореализам и неолиберализам садрже теоријске оквири који дозвољавају државама донаторима да размотре своје ангажовање у процесу реформе војске.

Видели смо да, и поред тога што истиче анархију на међународној сцени и принцип самопомоћи, неореализам може теоријски објаснити ангажовање донатора у реформи војске кроз следеће карактеристике: (а) државе су рационални актери вођени сопственим интересима; (б) државе делују у циљу остварења или одржања сопствених интереса, пре свега опстанка и то тако што повећавају сопствену моћ и/или утичу на то како друге државе користе своје ресурсе; (в) државе могу користити економска средства за постизање војних и/или политичких циљева, али могу и користити војна и политичка средства за остварење економских интереса и (г) војна помоћ је један од начина да се оствари утицај на безбедносну политику друге државе, чиме се остварује већа сопствена безбедност и обезбеђује опстанак.

Поред неореализма, и неолиберализам, са својом углавном оптимистичном перспективом, пружа алтернативно теоријско објашњење. За ово истраживање посебно су били интересантни републички и институционални (нео)либерализам са својим карактеристикама: (а) државе су пресудни актери у светској политици, вођене сопственим интересима, *пре свега благостањем и безбедношћу свог становништва*; (б) повећање броја међународних активности повећава међузависност међу државама. *Питања постају повезана*, изазови једне државе утичу на друге државе које *развијају подударне и чак заједничке интересе*, чинећи добру основу за сарадњу; (в) међународне институције охрабрују сарадњу међу државама, смањују неизвесност и омогућавају владама да остваре циљеве који би иначе били неоствариви. *Међународне институције су посебно важне за мале државе*; и (г) либералне демократије шире мир јер ретко, ако икада, ратују једна против друге, а мир подстиче слободе. Да би се свет учинио сигурнијим „зона демократског мира“ мора се проширити. *Обавеза је самих либералних демократија да промовишу демократију широм света.*

На крају, видели смо да је ангажовање у реформи војске алат спољне политике Норвешке која је заснована на принципу проширених интереса. Ови проширени интереси укључују карактеристике и неореализма (безбедност, економија) и неолиберализма (међународни поредак). Такође, Норвешка је била активна у све три области ангажовања донатора: ангажовала је време и знање својих експерата да консултују, воде, дају препоруке и едукују персонал у Србији и потрошила је део својих ресурса за реформу Војске Србије. Укратко, ангажовање Норвешке у реформи одбране у Србији у складу је са раније развијеним концептуалним и теоретским аспектима модела ангажовања донатора.

На крају, емпиријска анализа нам је пружила објашњење овог ангажовања Норвешке, у светлу теорија међународних односа. Са једне стране, нема емпиријских доказа који би указивали на то да је Влада Норвешке узела у разматрање аспекте који су у складу са неореализмом пре доношења одлуке о ангажовању у Србији, па закључак мора бити да ангажовање Норвешке у реформи Војске Србије не може бити објашњено неореализмом. Међутим, неки аспекти тог ангажовања омогућавају да оно може бити оправдано са становишта неореализма. Са друге стране, са становишта неолиберализма, логика ангажовања Норвешке у реформи Војске Србије је неспорна и најбоље је објашњена аргументом републичког либерализма – ширење зоне „демократског мира“.

Овај рад истражио је концепт реформе војске кроз једну студију случаја те, и поред тога што пружа сет емпиријских података, не може бити самостално употребљен за генерализацију закључака. Због тога будућа истраживања треба да буду усмерена ка другим случајевима, а резултате тих истраживања треба компаративно анализирати са резултатима овог рада да би се развили нови теоретски предлози.

Поред тога, у овом раду државе су посматране као јединствени актери. Али, каква утицај има бирократија на активности држава? Да ли могу убеђења и размисљања појединих званичника, или односи између владе и разних интересних група, да утичу на одлуку државе да се ангажује у процесу реформе војске? Да ли овакве перспективе могу да нам пруже одговарајуће неореалистичко објашњење?

Литература

1. Дирекција за промену каријере. (s. a.). *Програм „PRISMA“*. <http://www.dpk.mod.gov.rs/> (17. 01. 2012).
2. DCAF. (2009). *Defence Reform. DCAF Backgrounder*. <http://www.dcaf.ch/Publications/Publication-Detail?lng=en&id=109789> (01. 02. 2011).
3. Doyle, M. W. (1983). Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy & public affairs*, 12/3 and 12/4, 205-235, 323-353.
4. Edmunds, T. (2003). Security Sector Reform: Concepts and Implementation. In W. German & T. Edmunds (Eds.), *Towards Security Sector Reform in Post Cold War Europe: A Framework for Assessment*. Baden-Baden: NOMOS.
5. Edmunds, T. (2007). *Security sector reform in transforming societies: Croatia, Serbia and Montenegro*. Manchester: Manchester University Press.
6. FD, i.e. Forsvarsdepartementet. (2007). *Et styrket forsvar [A stronger defense]*. Oslo: Forsvarsdepartementet [МО Норвешке]. <http://www.regjeringen.no/pages/2027693/PDFS/NOU200720070015000DDDPDFS.pdf>. (27. 03. 2011).

7. FD, i.e. Forsvarsdepartementet. (2008). *Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier [A Defense for protection of Norway's security, interests and values] (St.prp nr. 48 (2007 –2008))*. Oslo: Forsvarsdepartementet [МО Норвешке]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/regpubl/stprp/2007-2008/stprp-nr-48-2007-2008-.html?id=504783> (03. 03. 2011).
8. FD, i.e. Forsvarsdepartementet. (2010). *Prop. 1S (2010–2011) Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak) for budsjettåret 2011 [Proposition to the Storting (proposal for Parliament's decision) for fiscal year 2011]*. Oslo: Forsvarsdepartementet [МО Норвешке]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/regpubl/prop/2010-2011/prop-1-s-20102011.html?id=618290> (08. 04. 2011).
9. Gilje, N., & Grimen, H. (1993). *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger: innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
10. Heier, T. (2006). *Influence and Marginalisation: Norway's Adaptation to US Transformation Efforts in NATO, 1998-2004*. Oslo: University of Oslo.
11. Hänggi, H. (2004). Conceptualising Security Sector Reform and Reconstruction In A. Bryden & H. Hänggi (Eds.), *Reform and Reconstruction of the Security Sector*. Münster: Lit Verlag.
12. Jackson, R., & Sørensen, G. (2007). *Introduction to International Relations, Theories and Approaches*. Hampshire: Oxford University Press.
13. Keohane, R. O. (1989). *International institutions and state power: essays in international relations theory*. Boulder, Colo. Westview Press.
14. Keohane, R. O. (2005). *After hegemony: cooperation and discord in the world political economy*. Princeton, N.J. Princeton University Press.
15. Magnum, R. S., & Craven, W. (2010). Measuring Defense Reform. *Small Wars Journal*, 6(4).
16. Medcalf, J. (2005). *NATO: A Beginner's Guide*. Oxford: Oneworld Publications.
17. МО Републике Србије. (2011). Посета министра одбране Норвешке. <http://www.mod.gov.rs/novi.php?action=fullnews&id=3406> (02. 12. 2011).
18. Morgenthau, H. J. (1960). *Politics among nations: the struggle for power and peace*. New York: Alfred A. Knopf.
19. Народна скупштина Републике Србије. (2007). Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије. Београд.
20. Народна скупштина Републике Србије. (2009). Стратегија националне безбедности Републике Србије. Београд.
21. NATO. (2009). NATO's relations with Serbia. <http://www.nato.int/issues/nato-serbia/index.html> (08. 04. 2011).
22. Новичић, Ж. (2007). Неорелаизам и неолиберализам у савременој теорији међународних односа. *Међународни проблеми*, 59(2-3), 211–242.
23. NORAD. (2010a). *Evaluation of Norwegian Development Cooperation with the Western Balkans* (Vol. 1). Oslo: NORAD.
24. NORAD. (2010b). *Evaluation of Norwegian Development Cooperation with the Western Balkans* (Vol. 2). Oslo: NORAD.

25. OECD DAC. (2005). Security system reform and governance: a DAC reference document. <http://www.oecd.org/dataoecd/8/39/31785288.pdf> (25. 01. 2011).

26. OECD DAC. (2007). OECD DAC Handbook on Security Sector Reform: Supporting Security and Justice. <http://www.oecd.org/dataoecd/43/25/38406485.pdf> (03. 02. 2011).

27. Radoman, J. (2008). The Concept of Security Sector Reform. *Western Balkans Security Observer*, 11.

28. Rittberger, V. (2004). Approaches to the Study of Foreign Policy Derived from International Relations Theories. <http://uni-tuebingen.de/uni/spi/taps/tap46.pdf> (15. 11. 2010).

29. Støre, J. G. (2007). Address at the opening of Telenor's office. http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/Whats-new/Speeches-and-articles/speeches_foreign/2007/address-at-the-opening-of-telenors-offic.html?id=440965 (27. 03. 2011).

30. UD, i.e Utenriksdepartement. (2009). *Report No.15 (2008–2009) to the Storting: Interests, Responsibilities and Opportunities: The main features of Norwegian foreign policy*. Oslo: Utenriksdepartement. http://www.regjeringen.no/pages/14607054/PDFS/STM200820090015000EN_PDFS.pdf (24. 03. 2011).

31. UD, i.e Utenriksdepartement. (2010). *Norsk innsats for stabilitet og utvikling i Sørøst-Europa [Norwegian contribution to stability and development in Southeast Europe]*. Oslo: Utenriksdepartement [МСП Норвешке].

32. UD, & FD. (2010). *Støtte til forsvarsrelatert sikkerhetssektorreform på Vest-Balkan 2010–2014 [Support for the defense-related security sector reform in the Western Balkans 2010–2014]*. Oslo: [unpublished, internal document].

33. Walt, S. M. (1987). *The origins of alliances*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

34. Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Berkeley: University of California.

35. Watkins, A. (2010). Security Sector Reform and Donor Assistance in Serbia 2000–2010. http://www.initiativeforpeacebuilding.eu/pdf/Serbia_Report_Feb.pdf (07. 10. 2010).

Интервјуи

1. Aass, Esben. Изасланик одбране, амбасада Норвешке у Београду. Београд, лични интервју, 18. април 2011.

2. Blankenborg, Наакон. Виши саветник, Одељење за Западни Балкан, МСП Норвешке; 2005. до 2010. – Амбасадор Норвешке у Београду. Осло, лични интервју, 6. април 2011.

3. Jensen, Stian. Помоћник војног саветника, стална мисија Норвешке при НАТО; 2006. до 2010. – Штабни официр одговоран за активности у области реформе сектора безбедности, МО Норвешке. Он-лине интервју, 19. април 2011.

4. Kamsvåg, Nils Ragnar. Амбасадор, амбасада Норвешке у Београду. Београд, лични интервју 18. април 2011.

5. Ruge, Joachim. Виши саветник, Одељење за безбедносну политику, МО Норвешке. Осло, лични интервју, 23. фебруар 2011.